

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за придобиване на ОКС "доктор" в НБУ

от професор д.п.н. Годор Крумов Шопов, от СУ "Св. Климент Охридски",
научно направление 1.3 Педагогика на обучението по... (английски език)

с кандидат г-жа Пенка Николова Аврамова

и научен ръководител доцент д-р Светлана Димитрова-Гюзелева от НБУ

Настоящата рецензия е написана според изискванията на Закона за развитие на академичния състав, Правилника за неговото приложение и Наредбата за развитието на академичния състав на НБУ.

1 Описание и оценка на дисертационния труд

Темата на дисертационния труд на г-жа Пенка Николова Аврамова е "УМЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ ЗА САМОНАБЛЮДЕНИЕ И САМОКОНТРОЛ ПРИ НАРУШАВАНЕ НА ЕЗИКОВИТЕ НОРМИ В РАМКИТЕ НА ПИСМЕНАТА ЧУЖДоеЗИКОВА РЕЧ". Трудът е в обем 183 страници, от които 178 страници са изложение и 5 страници – приложения. От цитираните 221 източници 65 са на български език, 143 – на английски език, 13 – документи на български и английски език. Съдържанието е структурирано в увод, 4 глави, заключение и допълнения. Всичко това отговаря на стандарта и аз го оценявам положително.

1.1 Значимост на изследвания проблем в научно и научноприложно отношение

В теоретично и приложно отношение изследваният проблем е пряко свързан с обучението по втори език, което пък е главна част от съвременната езикова индустрия. Това е доказателство за реалната значимост на научния проблем, проучен в рецензирания научноизследователски проект. В допълнение на това ще отбележа, че творческата постановка на проблема, постигната в проекта, позволява стратегическо планиране на работата. От гледище на съвременното фундаментално познание по педагогика на езика ще изтъкна, че проблемът има значение и може да бъде изследван успешно по отношение на

проучения обект и аспекти на обекта (български ученици в юношеска възраст и развиването на писмените им учения по втори език).

1.2 Точно формулирани цели и задачи на дисертацията

Целите и задачите са ясно и точно формулирани в уводния раздел на дисертацията. Изпълнението им е добре отчетено в заключението. Това е показател за правилната ориентация на направения стратегически план. От целите произтича валиден изследователски въпрос (формулиран от авторката като "изследователска теза", стр. 4): "създаването на писмена чуждоезикова реч предполага както установяване на равнището на умения за самонаблюдение и самоконтрол при юношите, така и развитие на посочените метакогнитивни умения". Това заедно с добрата методология на проекта осигурява качеството на дисертационния труд.

В описанието на проекта правилно е направен опит да се състави диаграма на потока на данните (наречена "етапи на изследването" на стр. 61 и "график" в табл. 2 на стр. 71). Това показва зрялост в управлението на проекта и задълбоченост в разбирането и решаването на проблема (изследователския въпрос).

1.3 Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература

Цялото изложение и конкретно направения преглед на научната литература показват добро познаване на съвременното състояние на теорията и практиката на проучения проблем. Прегледана е необходима и достатъчна научна литература, която е в съответствие с изследователските цели и модерните изследвания на проблема.

1.4 Коректност при цитирането на представителен брой автори

Цитирани са коректно необходим и достатъчен брой световни авторитети и автори от българската методическа школа. Във връзка с това е налице компетентна работа с научната литература. По този критерий оценката ми е положителна.

1.5 Наличие на обоснован и разработен теоретичен модел на изследването

Рецензираното изследване се основава на няколко педагогически теории и свързани с тях доктрини от свързани области на хуманитаристично познание като психология, психолингвистика, социология и др. Те са известни и приети

от професионалната общност и са заявени повече или по-малко от авторката. Тук излагам накратко 4 от тях като обосновка на оценките, които давам.

На първо място ще посоча класическата психолингвистична *Единна теория на езикоусвояването* на американския лингвист Стивън Крашън. Във връзка с нея в разглеждания проект са приложими конкретно две хипотези: *Хипотезата за процесите на усвояване и научаване на втори език* и *Хипотезата за монитора*. Накратко, съществуващата теория (с налични емпирични доказателства) гласи, че в езикоусвояването процесът на усвояване осигурява свободата на речевото общуване, а научената езикова система функционира само като "монитор", *контролиращ правилността на речта*. Така че тази теория има пряко приложение в рецензирания проект.

Моделът на декларативно-процедурно знание на американския невролог Майкъл Улман¹ е неврокогнитивна теория, приложима в рецензираното проучване. Според този модел усвояването на първия език (родния) и втория език, научен късно (вж. психолингвистичната *Хипотеза за критичния период*, популяризирана от Ерик Ленеберг от Университета на Харвард), се реализира от две системи за учене и запаметяване в мозъка – съответно *процедурна памет* и *декларативна памет*. Процедурната памет обработва имплицитното знание в определена зона на мозъка (знание, което е недостъпно за съзнанието), а процедурната памет се определя като неврологична система в мозъчни области 45 и 46 на Бродман (в областта на Брока), обработваща експлицитното знание (знание, което е достъпно за съзнанието). Известно е, че в обучението по втори език умението да се овладява декларативно знание се подобрява през детската възраст, стабилизира се през младежката възраст и се влошава през зрялата възраст.

Съвременния психолингвистически/социolingвистически *Динамичен модел на мултилингвизма* на Филип Хердина и Улрике Йеснер от Университета на Мелбърн (Herdina and Jessner 2002, Jessner 2016) е ориентиран към учещия. Моделът съдържа две константи на езиковото развитие (когнитивен капацитет и езикова склонност) и три променливи фактора (самооценене, езикова тревожност и мотивация). Моделът е свързан с конкретните педагогически и

¹ Ullman, M. et al. 2016, *Implications of the declarative/procedural model*, Second Language Research, SAGE I-27.

психолингвистически характеристики "самонаблюдение" и "самоконтрол", изследвани в рецензираната дисертация.

По отношение на психологическите основи на теоретичния модел на разглеждания проект ще посоча, че общите принципи на т.нар. *Социална теория на научаването* на американския психолог Алберт Бандура² са ученето чрез процесите на (а) наблюдение, (б) имитация и (в) моделиране. Те са приети в дисертацията. Така, концептуално, ученето е единство от *наблюдателно учене* (поведението на индивида да се оформи като действието на друг човек), *вътрешно затвърдяване* (вътрешно награждаване като гордост, задоволяване и чувство за постижение) и *моделиращ процес* (да се възприеме поведенческия модел на друг човек). Обогадената версия на посочената теория, наречена *Социална когнитивна теория на научаването*, основана на горните общи и абстрактни положения, е референтна рамка за разбиране, предвиждане и променяне на човешкото поведение. Тя обяснява индивидуалното научаване на поведения и когнитивни стратегии чрез наблюдаване на поведение в социално общуване. По отношение на поведението съвременните изследователи твърдят (в рамките на посочената теория на научаването), че *поведението е целенасочена дейност със саморегулиращ се характер*. Това обуславя познавателната същност на научаването на нормите на мислене и действие на обществото: (а) ефект на научаване чрез наблюдение – придобива се ново поведение от модел, (б) ефект на подпомагане на реакция – по-висока честота на научено поведение, след като модел се затвърдява от някакво поведение, (в) ефект на възпиране на реакция – по-ниска честота на научено поведение след наблюдаване на наказание, (г) ефект на освобождаване на реакция. Както посочих, саморегулацията и самоефикасността са ключови характеристики на ученето като социален процес. Самоефикасността (чрез познавателни, мотивационни, емоционални и ориентировъчни фактори) влияе по механизъм причина-следствие на очакваните резултати на поведението; обратното не е възможно. Така, твърди се (тривиално на вид), че хората са способни на саморегулиране на своите мисли, емоции, мотивация и действия. Във връзка с обучението по втори език съвременните психолингвистични изследвания

² Bandura, A. 1999, *A social-cognitive theory of personality*, in L. Pervin & O. John, *Handbook of personality*, New York: Guildford Publications, 154-196, Psychological review, 106 (4), 676.

показват, че самоефикасността е силен показател за успех в езикоусвояването (Шопов 2018).

1.6 Съответствие на избраната изследователска методология с поставената цел и задачи на дисертационния труд

Изследователската методология е адекватна и е приложена правилно. Методологията е описана добре в Глава 2. Приложена е собствена система (стр. 64; Приложения 2 и 3) и международен стандарт за оценяване на писмени умения в експеримента (ЕЕП на стр. 63 и др.).

Налични са някои пропуски в описанието на експерименталната работа. Един такъв пропуск е посочването на обема на текста, написан от респондентите. Съчиненията на учениците се анализират правилно, но в описанието няма данни за дължината на текста в експеримента. Това не повлиява на изводите на авторката, но ограничава възможностите за евентуална репликация на проучването (естествен критерий за качество на емпиричното изследване).

1.7 Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни

Авторката има собствен принос в събирането и анализирането на емпирични данни. Доказателство за това е правилният изследователски дизайн, прилежното извършване на емпиричната работа и направените изводи.

2 Описание и оценка на приносите

2.1 Кратка характеристика на естеството и оценка на валидността на материала, върху който се градят приносите на дисертационния труд

Резултатите, постигнати в научноизследователския проект, са убедителни. Поставените цели са постигнати, както е заявено подробно в заключителната глава на дисертацията. Това се дължи на добрата теоретична база на научноизследователския проект и, по-конкретно, на постигнатото съответствие на експерименталния метод на изследвания обект и аспекти на обекта.

2.2 Описание на приносите на кандидата и класифицирането им

Главните приноси на кандидатката са в разработката на учебна методика, представена, както следва: "Развиването на умения за самонаблюдение и самоконтрол в писмената реч е възможно да се реализира чрез две различни

последователности от педагогически стъпки: 1) фокусирано/насочено откриване на грешки (както граматически, лексикални, правописни и пунктуационни, както в настоящото изследване, така и в кохезията и кохерентността на текста и/или идейното съдържание и реторичната организация) и самокорекция – корекция на грешките от учител; 2) подчертаване на грешки от учител – корекция на грешките от ученик – повторна проверка от учител – рефлексия" (раздел *Изводи*, стр. 157). Оценявам положително това постижение.

Приложимостта на създадения педагогически модел (Глава 4) е реална.

Във връзка с горното добра оценка заслужава и обобщението на авторката: "Самонаблюдението и самоконтролът като дидактически и педагогически категории... могат да се прилагат през всички етапи на учебния процес..." (раздел *Заключение*, стр. 159).

Положителната ми оценка се отнася и за педагогическата закономерност, забелязана от авторката, за приложимостта в обучението "на самооценка (която подсилва и подпомага критичния анализ на текста), както и на взаимен контрол и взаимна оценка (поставянето на учениците в ролята на експерти и оценители отново влияе положително върху уменията им за самонаблюдение и самоконтрол и повишава тяхната отговорност в процеса на писане)", *Изводи*, стр. 157. Важно е да се отбележи, че тази закономерност се отнася за областта на езиците като общ домейн и като учебен предмет.

Съгласен съм и със заявления принос (*Автореферат*, стр. 50), състоящ се в установяване (по емпиричен начин с триангулация) на "равнището на ученическите умения за самонаблюдение и самоконтрол в писмената реч по брой открити и коригирани грешки (граматически, лексикални, правописни и пунктуационни) в писмен текст на чужд (английски) език, изучаван като втори чужд език (след немски), на ниво В1". Това е фундаментален принос, който оценявам положително.

Дисертационният труд показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по педагогика на езика и способности за самостоятелни научни изследвания.

2.3 Оценка на степента на лично участие на дисертанта в приносите

Резултатите са постигнати чрез планиране, изпълнение, проверка и действие в рамките на цялостен научноизследователски проект, осъществен самостоятелно от кандидатката. Като се отчете професионалната експертна

помощ на научния ръководител, смятам че необходимата и достатъчна степен на лично участие е достигната.

2.4 Оценка на съответствието на автореферата с основните положения и приносите на дисертационния труд

Авторефератът съответства на пълния текст на дисертационния труд. Съдържанието му обхваща добро описание на научноизследователския проект: формулирани са характеристиките на проекта, резюмирани са четирите глави, направено е заключение (стр. 43), дадена е авторска информация за приносите на дисертационния труд, даден е списък на публикациите, направена е декларация за авторство. По този критерий оценката ми е положителна.

3 Въздействия на дисертационния труд върху външната среда

3.1 Преценка на публикациите по дисертационния труд

Всички публикации на авторката са свързани с дисертационния труд. Две от тях са направени в чужбина, което е в съответствие със съществуващия стандарт за качество. В същата научна област са и авторските разработки, представени като доклади на научни форуми у нас и в чужбина през настоящата академична година.

Оценката ми за качеството на публикациите и за публикационната активност на кандидатката, свързани с дисертацията, е положителна.

3.2 Използване и цитиране от други автори, отзиви в научния печат и др.

Няма информация.

4 Лични качества на автора

Мнението ми за личните качества на кандидатката, създадено при срещи на докторантски семинари в НБУ, е положително. Смятам, че кандидатката е компетентен учен.

5 Мнения, препоръки, въпроси и бележки

Смятам, че планирането и осъществяването на научноизследователския проект и написването на дисертационния текст е успешно. Доброто качество на дисертационния труд е доказателство за прилежност и информираност на

авторката и за отговорно отношение на научния ръководител към осъществяването на изследването.

Във връзка с изложеното по-горе (раздел 1.6, стр. 4) правя препоръката кандидатката да обясни в защитата си наличните липси в описанието на проведената експериментална работа (например няма информация за обема на експерименталните есета на респондентите).

Поставям и един въпрос, свързан изискванията на съвременната дигитализация на обучението и факта, че ефективно и ефикасно обучение по писане на първи или втори език може да се осъществява с помощта на електронни приложения³. Така че въпросът ми е следният: *Каква е връзката между резултатите, постигнати във Вашия научноизследователския проект, и прилагането на ИКТ в обучението по втори език?*

6 Заключение

В заключение с убеждение давам положителна оценка на рецензирания дисертационен труд на г-жа Пенка Николова Аврамова.

София, 05. 08. 2019 г.

Подпис:

/Т. Шопов/

³ Два примера за популярни електронни приложения: *Write About This* на RSA Group, LLC, с всички жанрове на писане; *Virtual Writing Tutor*, <https://virtualwritingtutor.com/> с добри възможности за развиване на умения по правопис и дискурс.